

BAZAR: EEN STRUCTURELE AANPAK VOOR LEESBEVORDERING IN HET VMBO

Kees Broekhof

1 Inleiding

'Helpt jongens leest nooit een boek' kopte *NRC Handelsblad* enige tijd geleden. Uit onderzoek van het Cito blijkt dat een groot aantal jongeren niet of nauwelijks leest in de vrije tijd. Het onderzoek *Trends in de tijd* van het Sociaal en Cultureel Planbureau (2001) laat zien dat de tijd besteed aan het lezen van gedrukte media al jarenlang afneemt; volgens het Centraal Bureau voor de Statistiek lezen jongeren van 12-17 tegenwoordig ongeveer 18 minuten per dag. Uit het eerdergenoemde Cito-onderzoek blijkt dat vooral vmbo-leerlingen weinig lezen, ook in internationaal vergelijkend perspectief.

Veel docenten zullen dit beeld herkennen en er wellicht de schouders bij ophalen, in de veronderstelling dat het weinig zinvol is – als het al mogelijk is – om jongeren 'tegen hun zin' aan het lezen te brengen. Toch zijn er goede argumenten aan te voeren om het lezen op school te stimuleren. Uit onderzoek blijkt bijvoorbeeld dat jongeren op het vmbo het vaak wel leuk vinden om te lezen (Tellegen, 2001). Dat er toch weinig gelezen wordt, lijkt twee belangrijke oorzaken te hebben: de leerlingen weten vaak niet de boeken te vinden die passen bij hun interesses en hun leesniveau en in de vrije tijd heeft het lezen te veel concurrentie van andere activiteiten. Een leesbevorderingsprogramma voor het vmbo zal dus in ieder geval interessante teksten moeten bieden op het niveau van de leerlingen en zal de school als uitgangspunt moeten nemen.

2 Waarom moet je lezen?

De vraag waarom lezen belangrijk is, wordt door iedere lezer anders beantwoord. Daniel Pennac zet in zijn bekende boek *In een adem uit* (1993) een groot aantal redenen op een rij. Die redenen kunnen in drie categorieën ondergebracht worden: verstrooiing, persoonlijke ontwikkeling en schoolsucces. Individuele lezers zullen, voor zover zij hun leesmotivatie onder woorden brengen, vooral belang hechten aan de eerste twee categorieën. Vanuit het perspectief van de school zal het echter met name de laatste categorie zijn – schoolsucces – die de legitimering vormt voor het invoeren van activiteiten die leerlingen aanzetten tot (meer) lezen. Scholen worden immers steeds meer afgerekend op resultaat en zij stellen dan ook terecht de vraag welke bijdrage lezen nu eigenlijk levert aan de schoolprestaties van leerlingen. Die vraag kan beantwoord worden op basis van gegevens uit internationaal onderzoek, waaruit blijkt dat vrij lezen een positief effect heeft op de taalvaardigheid, met name op

leesvaardigheid, spelling, woordenschat, schrijfstijl en grammatica (Krashen, 1993; Anderson e.a., 1988; Nagy e.a., 1987). Het heeft dus zeker zin om het vrij lezen van boeken op school te stimuleren, vooral bij leerlingen bij wie dat thuis niet gebeurt. Scholen die ervoor kiezen om Bazar in te voeren, doen dat dan ook vaak in het kader van hun taalbeleid. Zij zien leesbevordering (mede) als middel om de taalvaardigheden die leerlingen aangeleerd krijgen binnen de andere onderdelen van het taalbeleid (zoals tekstbegrip, samenvatten, woordenschatuitbreiding) te consolideren en uit te breiden.

3 Bazar

Lezen met plezier in het vmbo - dat is het motto van Bazar, een leesbevorderingsprogramma voor het vmbo dat is samengesteld door Sardes, in opdracht van Stichting Lezen. Bazar omvat een binnenschools programma voor elk van de vier leerjaren en een buitenschools programma voor gebruik in het kader van de verlengde schooldag. Het pakket bestaat uit meer dan veertig modules met uiteenlopende activiteiten: de leerlingen lezen boeken, schrijven gedichten, tekenen hun eigen strips, maken videofilms (op basis van boekfragmenten), bezoeken bioscoop en theater, interviewen een schrijver, enzovoorts. De bedoeling is om leerlingen op een stimulerende wijze met al deze verschillende facetten van fictie en non-fictie te laten kennismaken en een omgeving te scheppen waarin het omgaan met boeken en andere soorten teksten vanzelfsprekend wordt.

Bazar is gebaseerd op bestaande, succesvolle leesbevorderingsprojecten voor het vmbo. De projecten zijn geselecteerd aan de hand vier sets criteria, die betrekking hebben op doelen, didactiek, materiaal en uitvoeringsaspecten van de projecten. Om te zorgen voor consistentie binnen het totale Bazar-pakket, hebben de ontwikkelaars hun oorspronkelijke projecten bijgesteld op basis van een standaardbeschrijving en inhoudelijke suggesties. De projecten ('*lessenseries*' of '*modules*') hebben hierdoor allemaal een soortgelijke uitwerking gekregen:

- een beknopte inleiding voor de docent
- uitgewerkte lesbeschrijvingen (meestal 2-5 lessen per module)
- tekstbladen voor de docent (waaronder thematische boekenlijsten met niveau-aanduidingen)
- tekstbladen (bijv. boekfragmenten of afbeeldingen) en werkbladen (met opdrachten) voor de leerlingen

Het docentmateriaal is uitgebracht in de vorm van een docentenboek per leerjaar; het leerlingmateriaal heeft de vorm van een werkblok per leerjaar, waarvan de bladen opgenomen kunnen worden in het fictiedossier. Daarnaast bevat het pakket een algemene handleiding en een cd-rom met beelden en tekst voor projecten rond strips en beeldende kunst. Ten slotte is er ook een Bazar-website (www.bazarweb.nl). Docenten kunnen hier terecht voor tips en aanvullend projectmateriaal; leerlingen kunnen er de gedichten plaatsen, die zij in het kader van Bazar geschreven hebben.

Het programma biedt scholen de mogelijkheid om iedere week een uur aan leesbevordering te besteden. Omdat dit op veel scholen niet haalbaar is, is binnen het totale programma een 'basispakket' gedefinieerd, dat beslag legt op één lesuur per twee weken. Het basispakket bestaat voor ieder leerjaar uit de volgende onderdelen:

1. boeken lezen rond thema's: De leerlingen lezen een boek over een thema en maken daar opdrachten bij. Er komen boekenkisten in de klas of de leerlingen lenen een boek uit de bibliotheek. De school kan kiezen uit verscheidene modules per leerjaar.)
2. poëzie: De leerlingen schrijven zelf een aantal gedichten volgens een stapsgewijze instructie. De gedichten kunnen ingezonden worden naar een landelijke dichtwedstrijd.
3. film: Alle leerlingen uit hetzelfde leerjaar bezoeken gezamenlijk een film in de bioscoop. Het filmbezoek wordt met een les voorbereid en wordt ook in een les nabesproken.
4. theater: De leerlingen bekijken een theatervoorstelling die de school in overleg met de regionale steunfunctie kunsteducatie heeft uitgezocht. De docent kan kiezen uit 1 of 2 lessen voorbereiding en 1 of 2 lessen nabespreken. De lessenserie heeft een draaiboekachtig karakter en wordt ingevuld als er een keuze voor een voorstelling is gemaakt.
5. non-fictie: Voor de onderbouw: tijdschriften; voor de bovenbouw: kranten. Bij de lessen wordt gebruik gemaakt van een stapel recente, ongebruikte tijdschriften per klas c.q. een stapel kranten van dezelfde dag. Dit materiaal kan gratis aangevraagd worden.

Daarnaast brengen alle eerste en tweede klassen een bezoek aan de openbare bibliotheek (de modules '*Bibliospel*' en '*Informatie zoeken*'). De leerlingen moeten immers ook weten waar ze terecht kunnen voor leuke boeken.

Het uitvoeren van het basispakket legt een beslag op ongeveer 20 lessen per jaar, dat wil zeggen ongeveer een lesuur per twee weken. Als een school de mogelijkheid heeft om meer lessen in het programma te steken, kan zij naast het bovenstaande basispakket ook nog kiezen voor modules rond strips, vertellen, een schrijversbezoek en diverse activiteiten in het kader van de verlengde schooldag.

Op het schema is te zien hoe de Bazarmodules over de vier leerjaren van het vmbo verdeeld kunnen worden.

Leerjaar 1	Leerjaar 2	Leerjaar 3	Leerjaar 4	Verlengde schooldag
Goede boeken lezen: Ik zoek een vriend m/v * * Griezelen * De Jonge Jury *	Goede boeken lezen: Zielige boeken * Kinderen vechten voor hun rechten * Vrijheid deel je met je Buren *	Goede boeken lezen: Spanning en avontuur * * Science fiction * De Jonge Jury * Op reis Moord en doodslag	Goede boeken lezen: Echt gebeurd Schoolverhalen Wonderlijke werelden Leven in andere landen	Take two Hoeveel weegt blauw ** * Verbeelden Leeskamp Mijn fluwelen kamer
Lezen in het donker: De Tasjesdief	Lezen in het donker: Dangerous Minds	Lezen in het donker: The Truman Show	Lezen in het donker: Fucking Amal - Show me love	
Poëzie: Doe Maar Dicht Maar	Poëzie: Doe Maar Dicht Maar	Poëzie: Zo gedacht, zo gedicht	Poëzie: Zo gedacht, zo gedicht	
Theater	Theater	Theater	Theater	
Non-fictie: Tijdschriften in de klas	Non-fictie: Tijdschriften in de klas	Non-fictie: Ik en de krant	Non-fictie: Ik en de krant	
Bibliospel	Informatie zoeken			
Schrijversbezoek *	Schrijversbezoek *	Schrijversbezoek *	Schrijversbezoek *	
Asterix *	Strips in de klas * / **	Je eigen strip maken **		
Het woordenhuis	Het woordenhuis			

* = boekenkist in de klas

** = met cd-rom

4 De Bazarmethodiek

Het lezen van boeken staat bij Bazar centraal. Daarom is per leerjaar een ruime keuze aan modules opgenomen waarbij de leerlingen boeken lezen. Om het lezen aantrekkelijk(er) te maken, biedt Bazar een methodiek die mede gebaseerd is op onderzoek naar aandacht en leesmotivatie van jongeren (Tellegen, 2001). De methodiek is erop gericht om leerlingen via een telkens terugkerende cyclus in contact te brengen met voor hen interessante boeken en hen steeds beter toe te rusten om zelf geschikte boeken te kiezen en van die boeken te genieten. De cyclus bestaat uit vier stappen:

eerste stap: aandacht creëren

Als eerste stap worden de leerlingen op een stimulerende wijze in contact gebracht met boeken. De docent heeft in overleg met de bibliotheek en aan de hand van de boekenlijsten een collectie boeken samengesteld bij een aansprekend thema (bijvoorbeeld Spanning en avontuur, Leven in andere landen, Echt gebeurd), afgestemd op het niveau van de leerlingen. De boeken komen in kisten de klas in en worden gepresenteerd door de docent.

Om ook buiten de Bazar-lessen de aandacht voor lezen vast te houden, zorgt de docent ervoor dat het lokaal continu een aantrekkelijke leesomgeving biedt, zowel wat de aankleding betreft (bijvoorbeeld affiches en foto's aan de muur, leesboeken in de

kast, een mand met tijdschriften) als wat de activiteiten betreft (bijvoorbeeld voorlezen, leerlingen vragen naar leeservaringen, leerlingen boeken laten kiezen voor de schoolmediatheek).

tweede stap: kiezen en oriënteren

Nadat de aandacht is gevestigd op een collectie leuke boeken, worden de leerlingen uitgenodigd om een boek te kiezen. Niet alle leerlingen zijn echter in staat om, zelfs uit een vooraf geselecteerde collectie boeken, een boek te kiezen dat bij hen past. Bij een verkeerd gekozen boek is de kans groot dat de leerling er weinig plezier aan beleeft en een volgende keer minder gemotiveerd is om een boek te pakken. Daarom besteedt de methodiek aandacht aan de vaardigheden die leerlingen nodig hebben om te kunnen beoordelen of een boek geschikt voor hen is. Die vaardigheden hebben betrekking op zaken als: kennis over genres en schrijvers, bekendheid met de bibliotheek, de relatie tussen eigen interesses en boeken en het beoordelen van boeken aan de hand van titel, omslag, flaptekst, inhoudsopgave en lay-out.

Daarnaast is het belangrijk, juist voor vmbo-leerlingen, om belemmeringen bij het lezen weg te nemen. Daarom biedt de methodiek suggesties bij het oriënteren op mogelijke struikelblokken in een verhaal. Die suggesties helpen leerlingen om te gaan met moeilijke woorden, moeilijke namen, veel personages en dergelijke.

derde stap: belevend lezen

De stap die volgt op het kiezen en oriënteren is het belevend lezen. Geoefende lezers hanteren bewust of onbewust diverse technieken om 'in een verhaal te komen': ze stellen zich bijvoorbeeld beelden voor bij wat ze lezen, ze bewegen mee wanneer er actie in het verhaal komt, ze voelen mee met zintuiglijke waarnemingen. De Bazar-methodiek stimuleert leerlingen om een verhaal te verbeelden, bijvoorbeeld door een beschrijving of tekening van de hoofdpersoon te maken, of een strip waarin een fragment van een verhaal wordt uitgebeeld.

Ook het meeleven met personages uit een verhaal is een kenmerk van belevend lezen. Leerlingen worden gestimuleerd om zich in te leven in verhaalfiguren aan de hand van vragen naar de gemoedstoestand van de personages en vragen naar hun eigen gemoedstoestand als lezer. In het boekverslag maken de leerlingen bijvoorbeeld zinnen af als: 'Ik moest lachen toen ...' en 'Ik vond het heel erg toen ...'

vierde stap: verwerken en waarderen

Na het lezen volgt het verwerken en waarderen van het verhaal, waardoor de leeservaring een veelzijdiger en blijvender karakter krijgt. Het praten over verhalen, bijvoorbeeld, is een verwerkingsvorm die duidelijk een sociale dimensie aan het lezen toevoegt. Op school wordt het georganiseerd praten over verhalen echter al gauw ervaren als een soort controle en dan is het plezier er voor leerlingen vaak al gauw af. Daarom biedt Bazar allerlei verschillende verwerkingsvormen aan, waaruit leerlingen soms zelf een keuze kunnen maken, bijvoorbeeld:

- een stukje schrijven voor de schoolkrant
- elkaar interviewen, waarbij ze om beurten de rol van interviewer en schrijver spelen
- een omslag tekenen

- een verhaal uitbeelden
- raad geven aan een personage uit een verhaal

Het waarderen van verhalen gebeurt aan de hand van boekbeoordelingsformulieren, die opgenomen kunnen worden in het fictiedossier. Binnen de module 'De Jonge Jury' is waarderen het centrale onderwerp. De leerlingen in een klas vormen een aantal mini-jury's, beoordelen een gezamenlijk gelezen boek en presenteren aan het einde van de lessenserie hun oordeel aan de andere mini-jury's, waarna de klas een keuze maakt voor de beste presentatie en het beste boek.

Met 'verwerken en waarderen' wordt de cyclus rond een bepaald thema of genre afgesloten en kan de volgende cyclus van voren af aan beginnen.

Een voordeel de Bazar-methodiek is dat zij ook buiten de Bazar-lessen toegepast kan worden, want deze manier van werken is niet gebonden aan specifiek lesmateriaal of specifieke boektitels. Dat maakt het mogelijk om ook aan leesbevordering te werken in de perioden waarin niet wordt gewerkt met modules uit het Bazar-pakket, waardoor het structurele karakter van leesbevordering in de school verder wordt versterkt.

5 Samenwerken met buitenschoolse partners

De invoering van Bazar vraagt om samenwerking met verschillende buitenschoolse partners. Het streven van Bazar is om leerlingen zoveel mogelijk authentieke ervaringen te laten beleven en hen te laten werken met authentiek materiaal. Dat betekent dat een film niet wordt gedraaid op de videorecorder in de klas, maar dat alle leerlingen van een leerjaar naar de bioscoop gaan, die speciaal voor hen is gereserveerd. Voor een theatervoorstelling gaan de leerlingen naar een schouwburg of andere theaterzaal. Er wordt niet alleen gelezen over een schrijver, de schrijver wordt ook persoonlijk uitgenodigd op school. In het materiaal ligt de nadruk op echte boeken die in de klas komen of die leerlingen lenen bij de bibliotheek en op echte tijdschriften en kranten, die (gratis) in pakketten worden bezorgd op school. Om deze zaken te realiseren is samenwerking met diverse buitenschoolse instellingen vereist. Daarnaast werkt de school samen met de gemeente en de onderwijsbegeleidingsdienst. Daarbij gaat het niet zo zeer om inhoudelijke zaken, maar meer financiële, organisatorische en didactische aspecten van de invoering.

Hieronder gaan we kort in op de rollen van de belangrijkste partners van de school bij de invoering van Bazar.

De bibliotheek

De belangrijkste externe partner is de openbare bibliotheek. De bibliotheek vervult ruwweg drie functies in het kader van Bazar: boeken uitlenen (de bibliotheek stelt in overleg met de school kisten samen op basis van de boekenlijsten bij de thematische modules); leerlingen ontvangen voor een bibliotheekbezoek (in het 1^e en 2^e leerjaar brengen de leerlingen een bezoek aan de bibliotheek om vertrouwd te raken met de media en de uitleenmogelijkheden; daarnaast zijn er twee modules met een facultatief

bibliotheekbezoek rond een thema); docenten adviseren en informeren (de bibliotheek adviseert de school bijvoorbeeld over geschikte titels voor de module De Jonge Jury of het schrijversbezoek en informeert de school over andere leesbevorderende activiteiten en campagnes).

De regionale steunfunctie kunsteducatie

Bij het onderdeel theater is het de bedoeling dat de school een voorstelling kiest die door de leerlingen wordt bezocht, bij voorkeur in het theater. De school neemt contact op met de steunfunctie, die op de hoogte is van het aanbod van jeugdtheatervoorstellingen en die dus kan adviseren bij het maken van een goede keuze. Mogelijk bemiddelt de steunfunctie ook bij het inhuren van een voorstelling. De steunfunctie kan ook een rol spelen in het kader van de activiteiten voor de verlengde schooldag (bijvoorbeeld adviseren over een geschikte tentoonstelling om met de leerlingen te bezoeken of zorgen voor de video-apparatuur die nodig is om met de leerlingen een boekfragment te verfilmen).

Het Nederlands Instituut voor Filmeducatie

Via bemiddeling door het Nederlands Instituut voor Filmeducatie kan de school in het kader van Bazar een bioscoop in de buurt afhuren voor een filmvoorstelling voor haar eigen leerlingen. Alle leerlingen uit een leerjaar bekijken dan - onder schooltijd - tegelijkertijd dezelfde film.

Stichting Schrijvers School Samenleving

Bij de organisatie van een schrijversbezoek op school bemiddelt de landelijke stichting Schrijvers School Samenleving (SSS) tussen de school en de schrijver. SSS adviseert bij de keuze van de schrijver en stelt een contract op dat wordt ondertekend door de schrijver en de school. De school verzorgt de voorbereiding met de lessen uit de module 'Een schrijver in de klas'.

De onderwijsbegeleidingsdienst

Een van de werkvormen die gebruikt worden in het kader van Bazar is het samenwerkend leren. De manier van werken is nog niet erg bekend in het vmbo. De schoolbegeleidingsdienst kan training verzorgen voor docenten die deze werkvorm willen gaan gebruiken. Een voordeel van een dergelijke training is, dat de opbrengst niet alleen ten goede komt aan Bazar, maar ook in andere lessen kan doorwerken.

De verwachting is dat schoolbegeleidingsdiensten op termijn ook ondersteuning gaan bieden op aspecten die betrekking hebben op meer specifieke kenmerken van het Bazar-programma.

De gemeente

De gemeente is vooral bij Bazar betrokken als subsidiegever en kwaliteitsbewaker. Taalbeleid en het vmbo zijn belangrijke prioriteiten in het gemeentelijk onderwijsachterstandenbeleid (GOA). Gemeenten kunnen vmbo-scholen die leesbevordering opnemen in hun taalbeleid subsidiëren met GOA-middelen om Bazar in te voeren. Omdat de gemeente daar gewoonlijk als voorwaarde bij stelt dat de school het pro-

gramma 'waarheidsgetrouw' (dat wil zeggen, zoals bedoeld door de ontwikkelaars) invoert en dat zij daarover regelmatig rapporteert, functioneert deze regeling tegelijkertijd als een kwaliteitscontrole op de invoering.

6 Evaluatie

Uit ieder onderdeel van Bazar is een aantal modules uitgetest tijdens het schooljaar 2000-2001. Aan deze proefinvoering werd deelgenomen door 11 vmbo-scholen in Nederland, verdeeld over 7 locaties. De proefinvoering is geëvalueerd met behulp van interviews met coördinatoren en docenten (2-3 per school) en vragenlijsten per uitgevoerde module die werden ingevuld door docenten (totaal: 108 ingevulde vragenlijsten) (Broekhof, 2001).

De belangrijkste resultaten kunnen als volgt samengevat worden. Meer dan 90 procent van de respondenten vond het pakket duidelijk gestructureerd, de docenthandleiding informatief en de lesbeschrijvingen duidelijk genoeg.

Ook over het leerlingmateriaal was een meerderheid tevreden: 62 procent vond dat het niveau van de opdrachten aansloot bij het niveau van de leerlingen (tegenover 28 procent niet); 69 procent vond dat de leesteksten aansloten bij het niveau van de leerlingen (tegenover 16 procent niet); 71 procent vond het leerlingmateriaal duidelijk (tegenover 12 procent niet). Volgens 71 procent van de respondenten werkten de leerlingen met plezier met Bazar.

De invoering bleek meer tijd te kosten dan verwacht: meer dan de helft van de respondenten (53%) kwam tijd te kort om de modules binnen de gestelde tijd af te ronden.

De knelpunten die door de docenten tijdens de proefinvoering gesignaleerd werden, hadden vooral te maken met het niveau van de opdrachten, dat voor lwoo-leerlingen soms te hoog was, en de omvang van de modules, die vaak te groot was om de activiteiten in de gestelde tijd uit te voeren. Naar aanleiding hiervan zijn de betreffende modules opnieuw bijgesteld. Veel opdrachten zijn vereenvoudigd, er is meer differentiatie aangebracht en de omvang van een aantal modules is flink teruggebracht.

7 Tot besluit

In december 2001 is het bijgestelde pakket in definitieve vorm gepresenteerd. Sindsdien is het pakket door een flink aantal scholen aangeschaft. In het schooljaar 2001-2002 werken circa twintig scholen onder begeleiding met het programma. Op die scholen wordt het programma waarheidsgetrouw ingevoerd. De ervaringen van deze scholen worden systematisch gevolgd, beschreven en uiteindelijk in de vorm van een brochure gepubliceerd. Scholen die voor het eerst gaan werken met Bazar of die de implementatie wat systematischer willen gaan aanpakken kunnen zo profiteren van deze voorbeelden van 'good practice'.

Bibliografie

- Anderson, R. Wilson, P. & Fielding, L. ('83), 'Growth in reading and how children spend their time outside school'. In: *Reading Research Quarterly*, 23, p. 285 – 303.
- Berg, I. van der, Broekhof, K. & Vinck, J. ('01), *Bazar: algemene handleiding*. Rotterdam: Partners.
- Bol, L. van der ('00), *Ontroerend goed: een onderzoek naar affectieve leesbeleving van leerlingen in het basis- en voortgezet onderwijs*. Proefschrift, Universiteit van Amsterdam.
- Broekhof, K. ('01), 'Evaluatie van de proefimplementatie schooljaar 2000-2001'. Utrecht: Sardes (intern rapport).
- Heer, M. de ('00), 'Ook vmbo nu 'eigen' leesles'. In: *Trouw*, 7 december.
- Krashen, S. ('93), *The Power of Reading: Insights from the Research*. Englewood, CO: Libraries Unlimited, 1993.
- Pennac, D. ('93), *In een adem uit: het geheim van het lezen*. Amsterdam: De Brink/uitgeverij Ploegsma bv.
- Raukema, A-M. ('01), 'Bazar: een leesbevorderingspakket voor het vmbo'. In: *Moer*, 33, p.n 84-90.
- Sociaal en Cultureel Planbureau ('01), *Trends in de tijd. Een schets van recente ontwikkelingen in tijdsbesteding en tijdsordening*. Koen Breedveld en Andries van den Broek (red.). Den Haag: SCP
- Tellegen, S. & en Lampe, M. ('01), *Leesgedrag van vmbo-leerlingen: een profielschets*. Amsterdam: Stichting Lezen.
- Wijnstra, J.M. *Bruikbare kennis en vaardigheden voor jonge mensen*. Arnhem: Cito-groep.